

tév/hit

Tévedések és tévesztések a régi irodalomban

Fiatalok Konferenciája 2017

Szerkesztette

Etlinger Mihály
Markó Anita
Pálfy Eszter
Szatmári Áron
Virág Csilla
Vrabély Márk

reciti

Budapest
2018

A kötet megjelenését támogatták:

ELTE BTK Centre des Hautes Études de la Renaissance

ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék

ELTE BTK Hallgatói Önkormányzat

PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék

Lektorálta:

Bartók Zsófia Ágnes

Förköli Gábor

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább!* 2.5. Magyarország Licenz (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható. Köteteink a reciti honlapjáról letölthetőek. Éljen jogaival!

ISBN 978-615-5478-68-0

Kiadja a reciti,

az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének

tartalomszolgáltató portálja ► www.reciti.hu

<http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Kiss Béla

Tördelte: Szilágyi N. Zsuzsa

Tartalom

Előszó	7
MARÓTHY SZILVIA <i>Börtönben koholt versek, versekben koholt börtön</i> Koháry István költészetéről	9
MOLNÁR ANNAMÁRIA <i>Mizogin Boccaccio?</i> A <i>Corbaccio</i> nőképétől a <i>De mulieribus claris</i> ig	29
SCHELHAMMER ZSÓFIA <i>Nyilvánosan elveszve</i>	41
SEBESTYÉN ÁDÁM <i>„Csalárd csudákról”</i> A csoda értelmezései Bornemisza Péter prédikációiban	51
SZŰCS KATA ÁGNES <i>Árpád-házi Szent Erzsébet és Portugáliai Szent Erzsébet ikonográfiája</i> <i>a 16–17. századi portugál legendairódalom tükrében</i>	65
VARGA RÉKA <i>Tudományosság és vallási hevület</i> Ézsaiás 53,8 Válaszúti György Pécsi <i>Disputájában</i> és Heltai Gáspár <i>Hálójában</i>	83
VIRÁG CSILLA <i>Fikció és történelem a 17. századi Angliában</i>	95
VRABÉLY MÁRK <i>„Embernek három fő ellensége vagyok”</i> A <i>Bod-</i> és a <i>Lobkowicz-kódex</i> két traktátusának vizsgálata	107

Börtönben koholt versek, versekben koholt börtön

Koháry István költészetéről

Aulikussága ellenére Koháry Istvánt a 17–18. század fordulójának népszerű rab-költőjévé avatta az irodalomtörténet-írás. A költészetét átfogóan ismertető Varga Imre, majd Csanda Sándor cikke is börtönköltészetként elemzi a szerzőtől fennmaradt korpuszt, így némileg összemosza annak különböző korszakait. Koháry István 1649-ben született és 1731-ben hunyt el. Kuruc fogsága 1682 őszén veszi kezdetét és 1685 őszén ér véget. Vitatott, hogy ez alatt a három év alatt hány vers keletkezett, azokat volt-e lehetősége lejegyezni. Az azonban bizonyos, hogy szabadulása után is szerzett verseket, illetve ha voltak már lejegyeztek, azokat átszerkesztette, ciklusokba rendezte.

A rabság valamennyi ciklusban kiemelt motívum, mely egyaránt előfordul testi és lelki értelemben. Koháry talán valóban rabévei során, unalmában vált költővé, de azt is látnunk kell, hogy ő maga is a börtöntematika rabjává vált költeményeiben. Összerendezett ciklusainak e motívumához csatlakozik költészetének gyakori mentegetése, azok fűzfa versekként, koholmányokként való aposztrofálása, melyet mintegy költői programmá emelt.¹ Erre már Jelenits István felhívta a figyelmet, amint arra is, hogy a katolikus–sztoikus elmélkedő tartalom és az egyszerű verselés tudatos választása az alkotónak.² A *Munkács*-versek leegyszerűsített Balassi-strófái, a későbbi ciklusok bokorrímes tizenketesei egyaránt a monotonitást erősítik.³

Csanda Sándor az említett tartalmi elemeket szerénykedési fordulatokként értékeli, s más meggyőző érvekkel együtt a Beniczky költészetével való szoros

¹ MARÓTHY Szilvia, „Koháry István »paraszt versei«”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121, 4. sz. (2017): 464–472.

² JELENITS István, „Koháry István: Ez világot senki által nem élte...”, in *Régi magyar vers*, szerk. KOMLOVSZKI Tibor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 351–364, <http://szelence.com/tan/jelenits.html>.

³ Vö. a forma kiüresítését Horváth Iván cikkében: HORVÁTH Iván, „A versérvék modellezése: Generatív verstani kérdések, II”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 77, 4. sz. (1973): 380–397.

rokonságnak tulajdonítja.⁴ Nem cáfolva a két költő művei közötti kapcsolatot, azt megállapíthatjuk, hogy ezek a magyarázatok a rabságban tollat ragadó írók verseinek részint magától értetődő, részint topikus sajátosságai. Vegyük például másik népszerű rabírónk énekeskönyvének ajánlását, melyben rabságát szintúgy isteni próbatételként, a világ hívságának, mulandóságának megutálására ösztönzőként, hitében megerősítőként értelmezi. A versírás motivációja is ehhez köthető.

[...] olvasó, ne véld, hogy én is ez könyvben lévő énekeket néhány históriákkal az végre egybenszerzettem és írogattam, hogy én azokból valami ez világi dicsőségre való hírt avagy nevet keresnék, [...] de mivelhogy az nyomorúságban kívántképpen az imádság és békességtűrés kívántatik, az Szent Jakab mondása szerint. [...] és ez ily írásimmal, és egyéb képeknek pepecselisivel az én szívemnek bánatját könnyebbésem, és vele az időt (töltvén) mulassam.⁵

Wathay Ferenc és Koháry István költészete között a kapocs tehát – a börtönélményeken felül – közvetlenül vagy közvetett módon: a Biblia. Mindkét szerző gyakran épít biblikus elemeket költeményeibe. Elég Koháry *Munkács*-ciklusából az első költemény első strófáját párhuzamul hozni:

Untalan sohajtva s-Istenhez ohajtva enyhicsük sorsunkat,
világot ösmérve s-hivságát gyűlölve felejcsük el bűnkat,
verseket koholva s-azokat faragva mulassuk magunkat.⁶

A börtönirodalom egyik sokat idézett teoretikusa, Ruth Ahnert a témának szentelt könyvében a műfajt is igyekszik definiálni. Egyik legfontosabb műfaji kritériumként a szerző bebörtönzését határozza meg. Pontosabban annak tényét, hogy a szerző hosszabb-rövidebb időt börtönben töltött: “the imprisonment of the author is a far more important organising principle than other generic headings under which a work might be placed.”⁷ Még pontosabban: a börtöniroda-

⁴ CSANDA Sándor, „Koháry István börtönverseinek keletkezése”, *Irodalmi Szemle* 29, 4. sz. (1986): 361–371.

⁵ NAGY Lajos és BELIA György, szerk., *Wathay Ferenc énekes könyve* (Budapest: Magyar Helikon, 1976), 10.

⁶ S. SÁRDI Margit és KOMLOVSZKI Tibor, szerk., *Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei*, Régi magyar költők tára: XVII. század 16 (Budapest: Balassi Kiadó, 2000), 51.

⁷ Idézi: Csaba MACZELKA, „»Prison Literature« as a Critical Approach to Early Modern Hungarian Autobiographies: a Case Study of János Gálffy” 2016, 7. *A Tribute to Miklós Bethlen (1642–1716): Sources, Genres, and Scribal Habits of Early Modern Prison Literature / Bethlen Miklós és a kora újkori börtönirodalom*, Miskolc, MAB Székház, 2016. május 18–20. konferencián el-

lomnak mint műfajok feletti műfajnak (*supra genre*) a műfaji kritériumok feletti kritériuma az a tény, hogy a szerző raboskodott. Akárhogy is, ez a megállapítás nemcsak az igen különféle szövegek egy csoportba gyűjtése miatt lehet problematikus, mint arra Maczelka Csaba egy tanulmányában rávilágított,⁸ de önmagában a műfaj mint irodalomelméleti fogalom szempontjából is. Elviccelve: ha ez az ára, inkább nem szeretnék börtönkölteményt írni.⁹

Tóth Zsombor kísérletet tesz a kora újkori magyar börtönirodalom áttekintésére az angolszász szakirodalom eredményei nyomán. A börtöntapasztalat kritériumát maga is megtartja, bár több szöveg esetében a műfaj határainak kibővítésére hajlik, például az exiliumot kényszeresen vagy önként választókra, illetőleg más, a liminalitás állapotában lévő szerzőkre. A tanulmány elején azonban így definiálja a korpuszt:

Börtönirodalomnak tekintem azokat az egyes szám első személyben megírt szövegeket, amelyek történetileg igazolható, valós börtöntapasztalatról referálnak közvetlenül vagy közvetett módon, továbbá börtönkörülmények között vagy közvetlenül a börtöntapasztalat végetérte után keletkeztek.¹⁰

Koháry István költészetének megítéléséhez tehát szükségem lenne arra az adatra – melyen a szakirodalom valóban közel másfél évszázada rágódik –, hogy verseit (*börtönverseit*) a rabsága éveit során szerezte, illetve legalábbis szabadulása után

hangzott előadás tanulmánnyá szerkesztett változata. Lásd még TÓTH Zsombor, „Börtönirodalom: egy hiányzó kora újkori magyar hagyomány? A kora újkori börtöntapasztalatok irodalomtörténeti jelentőségéről (vázlat)”, in *Börtön, exilium és szenvedés. Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai*, szerk. FAJT Anita, SZILÁGYI Emőke Rita és TÓTH Zsombor (Budapest: reciti, 2017), 11–50, 47; Eredeti szöveg: Ruth AHNERT, *The Rise of Prison Literature in the Sixteenth Century* (Cambridge–New York: Cambridge University Press, 2013), 3.

⁸ „[...] rather elastic generic boundaries had to be used in order to cover all the different text types under one generic heading, while at least a number of these texts are probably more organically connected by their origins in prisons from Bakhchysarai to Vienna.” MACZELKA, „»Prison Literature« as a Critical Approach...”, 7; előzményét lásd: MACZELKA Csaba, „Ön- vagy történetírás. Javaslat Gálfi János művének újraértelmezésére”, in *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, szerk. BALÁZS Mihály és GÁBOR Csilla (Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 2007), 481–495.

⁹ Tovább árnyalja a képet, hogy arra is találunk példát, miként vándorolnak költemények egyik műfaji tematikából a másikba, például közköltészeti alkotások esetében. „Ezek [a vizsgált versek – M. Sz.] valamennyien szerelmi témából indulnak, de e gondolatkör leválik róluk, s általánosabb keservesként, bujdosóénekként vagy épp rabénekként folytatják útjukat.” CSÖRSZ Rumen István, „Egy latin–magyar rabéneke a 18. század elejéről”, in *Börtön, exilium és szenvedés, i. m.*, 87–110, 91.

¹⁰ TÓTH, „Börtönirodalom...”, 13. Lásd még alább: „Az emlékirat-irodalomként számon tartott élettörténetek közül nem kevés készült börtönben, azonban igen kevés az, amely valós és bizonyított börtöntapasztalat közvetítője.” Uo., 27.

röviddel lejegyezte. De mint tudjuk, Koháry jóval később, az 1720-as években adja ki munkáit, kéziratosan fennmaradt verseinek datálását pedig ellehetetlenítik a kimerítő mennyiségben és igen diffúz módon használt kronogramjai. Ha valóban aggkorában fogott csak versíráshoz, költészete nem *börtönköltészet*? S ha aggkoráig fejben tartotta börtönben koholt verseit? Ez ugyan kevésbé valószínű, a probléma mégis valós: hol húzzuk meg a határt?

A műfaji meghatározás problematikusságára hívja fel a figyelmet Rivkah Zim is: az általa hozott példákkal arra mutat rá, milyen nehézségeket okoz a fiktív és retorikai elemek „alábecsülése” az életrajzi szövegekben általában.

By contrast, Joanna Summers’s monograph [...] offers a synchronic approach to latemedieval prisoners’ writings in English to develop an argument about the “politics of autobiography.” She devotes each chapter to a different work of autobiographical representation and concludes that “writing as victim is an effective and persuasive textual strategy in attaining credibility and sympathy, and an empowering one in terms of propaganda value.” [...] However, it seems unwise, as my earlier examples have shown, to underestimate the artistic and fictive elements of any rhetorical performance, even in life writings.¹¹

Koháry István költészetének megértéséhez a börtön fogalmának kiterjesztésén át juthatunk el. Az 1690 és 1720 között szerzett verseinél már nyilvánvalóan nem a börtön élményszerűségét kell keresnünk, hanem vallásos metaforákat, toposzokat. Buzási Enikő Koháry 77 éves korában készítettett fogadalmi képe kapcsán említi, hogy az mintegy epitáfiumként is felfogható, formailag a gyászemlévény dekorációihoz, tábláihoz hasonló. A fogadalmi képen található versek a rabságból szabadulás biblikus példáit vonultatják fel, melyeket a festmény egy-egy keretbe foglalt képe illusztrál. Az alsó keretben halálmotívum jelenik meg, melyet a mellé helyezett vers szövege is megerősít. Először tehát testi, majd reményei szerint nemsokára lelki börtönéből szabadítja meg Isten.

„Meg Szabadult Péter, maga tömlőczébül
Dániel Próféta, oroszlány vermébül
Az három Iffiu égő Kemenczébül
Iónás Profetais, tenger örvennyébül.

¹¹ Rivkah ZIM, „Writing Behind Bars: Literary Contexts and the Authority of Carceral Experience”, *Huntington Library Quarterly* 72, 2. sz. (2009): 291–311, 310, <http://www.jstor.org/stable/10.1525/hlq.2009.72.2.291>.

Engemetis Isten, Munkács Kővárábúl
Lábaimnak nehéz felvert nagy vasábúl
Hosszú rabságomnak, nyomoruságából
Szabadítót mintegy, czethalnak gyomrábúl.

[...]

Életemnek pedig elfolyván órája,
engemet emésztő testem nyavalyája,
hogy megszűnjék tovább fejem galibája
Irgalma Istennek lészen nyugtatója”¹²

A Koháry kései verseit tartalmazó, *Elvénült embernek búsuló gondolati...* című, két változatban is fennmaradt nyomtatvány címlapján is megjelenik az elmúlás emblemikus ábrázolása: homokóra, koponya, kialvó gyertya törött karddal és papírlappal, melyen a „Sic vanescimus” felirat szerepel. Csanda Sándor – Thaly Kálmán adatai alapján – felhívja a figyelmet arra, hogy Koháry több embléma-szerű festményt is készíttetett szabadulásának emlékére.

Későbbi verseiben egyre többet foglalkozik az öregség és a halál gondolatával. Ilyen a Thaly közölte és a Radványi-töredékben is fennmaradt *Fűzfa*-versek első költeménye. A szentantali barokk kastélyban több emblemikus verse is van, olajfestmények aljára írva. A festmények egyike Koháry képmása, előtte Ámor férfi-álarcot tart, alatta pedig zöld pázsiton ül a szerelem istennője, lanttal a kezében. (Thaly: Koháry műemlékek Szent-Antalon. Száz 1871. 59. Juraj Špitzer közlése szerint a kép már nincs meg a kastélyban.) A kép alatti vers:

Midőn közelgetnék s csúszva-mászva mennék az én halálomhoz,
S midőn sorsom vonná, s igen-igen húzná a halál magához,
Kezdtém vénségemben s unalmas éltemben e kép íratáshoz.¹³

Az *unalom*, *unalmas* és *untalan* szavak is gyakran fordulnak elő Koháry verseiben, unalmas az élete, unalmasak a versei, untalan sóhajt etc. Azonban nem feltétlenül a mai értelemben vett unatkozást kell értenünk ez alatt, bár a szó máskor „tétlenség” jelentésben is előfordul (például: „Töröktül nyert sebe szerezvén unalmát”).¹⁴ Inkább

¹² BUZÁSI Enikő, „Koháry István fogadalmi képe”, *Művészettörténeti Értesítő* 26, 1. sz. (1977): 292–296. A testi és lelki börtön emblémáskönyvekben és költeményekben való megjelenésére egyébként Zim idézett cikke is több példával szolgál.

¹³ CSANDA, „Koháry István...”, 370.

¹⁴ S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 211.

kapcsolódik a költeményeket átható, sztoikus *vanitatum vanitas* eszményhez, a világ utálatához, a világhoz való közömbösséghez. Szenci szótára szerint: „Fastidiose, Adverb. Vtalva, Vnakodva; Fastídium, g. n, Elunas, Meg utalas; Vnas, Taedium, Fastidium.”¹⁵ Ez az értelmezés is magyarázatul szolgál ahhoz, miért nem csak a szerző által a börtönévekhez kötött versekben szerepel a rabság és az unalom.¹⁶

Varga–Szigeti vita

Varga Imre először 1973-as cikkében foglalkozik részletesen Koháry István műveivel. A tanulmány már címében is börtön-költészetként s jellegzetesen barokk-ként aposztrofálja a vizsgált verseket. Az alábbi sorok írója még meg van róla győződve, hogy Koháry István verseinek szerzetetési körülményei megfelelnek a költő által megénekelteknek:

Hosszú időn át csak száraz kenyér és pusztá víz volt minden eledele. Senkivel, még öreivel sem beszélhetett, megtagadták tőle a lelki vigaszt nyújtó papot, az olvasást, nem adtak neki íróeszközöket, úgyhogy verseit jó ideig fejben szerezte, emlékezetében tartotta meg, és csak később jegyezte le őket írásban. [...] Ilyen körülmények között, a hosszú hónapok kényszerű magányában vált Koháry költővé.¹⁷

Mercs István több tanulmányában rámutatott,¹⁸ hogy katolikus életrajzírói (Sárváry, Vékony, König, Komárik, Illésy) miként formálták sikeresen drámaira a költő fogságáról kialakult képet. A vizsgált szerzők Koháryról egy idealizált,

¹⁵ SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latinoungaricum* (RMNY 919) (Noriberga: Elias Hutter, 1604).

¹⁶ Koháry költészetének sztoikus elemeivel, valamint a lehetséges Zrínyi és Pázmány párhuzamokkal Jelenits István is foglalkozik verselemzésében: JELENITS, „Ez világot...”. Hasonlóképpen az időmúlatus is magát a költészetet jelentheti. Vö. HEGEDÜS Béla, „Logosz és mítosz: A nyelvi megismerés lehetséges forrásai és az irodalmak kezdetei”, in *Kösziklára építve: Írások Dávidházi Péter tiszteletére / Built upon His Rock: Writings in Honour of Péter Dávidházi*, szerk. PANKA Dániel, PIKLI Natália és RÜTTKAY Veronika (Budapest: ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, é. n.), 154–161, elérés 2018. január 29.

¹⁷ VARGA Imre, „A magyar barokk költészet egy változata. Koháry István börtön-költészet”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 77, 5. sz. (1973): 501–513, 504.

¹⁸ MERCS István, „Találkozhatott-e Koháry István és Zrínyi Miklós?”, *Irodalomtörténeti közlemények* 112, 2. sz. (2008): 208–211; MERCS István, „Egy »labanc« főúr: Koháry István országbíró portréja a történeti irodalomban”, 2011, 667–674; Újraközlése: MERCS István, „Egy »labanc« főúr: Koháry István portréja a történeti irodalomban”, in *Koháry István emlékkönyv a kecskeméti piarista gimnázium alapításának 300. évfordulójára*, Magyarország piarista múltjából 8 (Budapest: Piarista Rend M. Tartománya, 2015), 9–18; MERCS István, „Nemzetposzok – labanc kézben: Esterházy Pál és Koháry István magyarságértelmezése”, in *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás: egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén* (Budapest: Reciti, 2015), 435–456.

erősen heroikus képet alakítottak ki.¹⁹ Ezt bár némely történétírók, irodalomkritikusok később igyekeztek cáfolni, a mai napig találkozhatunk ezzel a képpel – például a 2014-ben kiadott levelezése bevezetőjében.²⁰ A Péterné Fehér Mária kínálta rövid portré ugyan a „kemény, határozott, de igazságos földesúr” bemutatására fókuszál, a börtönben töltött éveknél, illetve a költői műveknek is szentel néhány bekezdést. Ez – mint a rövid életrajzi ismertetés egésze – alapvetően Vékony István Koháry-életrajzából²¹ indul ki, így a fenti leíráshoz hasonlóval találkozunk itt is: a költő kenyéren és vízen élt, rossz körülmények között tartották, papírt, tollat eleinte nem kapott.

Az 1682 és 1685 között eltöltött rabévek megítélése ráadásul annak ellenére ilyen változatos, hogy Thaly Kálmán forrásközlései óta lényegében nem került elő olyan dokumentum, mely azt érdemben megváltoztatná.²² Szigeti Csaba cikkében nemcsak a 17. századi, Balassit követő költészet új megközelítését adja, hanem a korabeli időközpontú irodalomtörténet-írásra is keményen reflektál.²³ Idézi ugyan azt a Thaly közölte levelet, melyben pipát, dohányt, papucsot kér, mégis inkább a költő verseinek ad igazat. Véleménye szerint a „kronologikus gondolkodás militáns jellege” mutatkozik meg Koháry életművének értelmezésében is, s itt Varga Imre 1977-ben megjelent antológiájára utal.²⁴ Szigeti Csaba kiindulópontja az, hogy Koháry rabsága alatt nem jegyzi le verseit, nyomtatásban pedig csak 1720-ban jelennek meg. Amíg nem jegyezte le őket, irodalomként nem realizálódtak: „Elvszerűen: egy mű akkor születik meg, amikor materiálisan és szellemi hatásával beérkezik az irodalom intézményébe.”²⁵ Tehát a fentiek értelmében nem hogy nem börtönköltészet, de nem is barokk. Persze ezt a gondolatmenetet erősen befolyásolta az a tanulmány megszületésekor fontos célkitűzés, mely a kronologikus irodalomértelmezéstől és szövegkritikától kívánt elrugaszkodni.²⁶ Ha Szigeti Csaba némely észrevétele túlzó is, fontos, hogy

¹⁹ MERCS, „Egy »labanc« főúr...”, 2015, 13.

²⁰ PÉTERNÉ FEHÉR Mária, „Bevezetés”, in „Sok jókkal áldgyon Isten benneteket”: gróf Koháry István levelei Kecskemét város főbíróihoz és tanácsához, 1673-1730, szerk. PÉTERNÉ FEHÉR Mária, Kecskeméti örökség könyvek 4 (Kecskemét: Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány, 2014), 12.

²¹ VÉKONY István, „Koháry István gróf élete”, in *A Kegyes Tanítórend Kecskeméti Főgimnáziumának Értesítője az 1914-15. tanévről* (Kecskemét: 1915).

²² THALY Kálmán, „Adalékok Koháry István fogságának történetéhez”, *Századok* 4, 9. sz. (1870): 649–653; THALY Kálmán, „Koháry István rabsága történetéhez (újabb adatok)”, *Századok* 6, 4. sz. (1872): 238–259; THALY Kálmán, „Gr. Koháry István naptári jegyzeteiből”, *Magyar Történelmi Társaság Társulata* 26, 3. sz. (1878): 396–400.

²³ SZIGETI Csaba, „Appendix Balassiana: Kronológia, tradíció, hagyománytudat a XVII. századi Balassi-követő nemesi költészetben”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 89, 6. sz. (1985): 675–687.

²⁴ VARGA Imre, *A kuruc küzdelmek költészete: II Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977).

²⁵ SZIGETI, „Appendix Balassiana...”, 678.

²⁶ Lásd még a szintén nem kronologikus, hanem kompozíciós szempontokat előtérbe helyező Balassi-kiadást a hetvenes évekből: BALASSI Bálint, *Összes versei: a versek helyreállított eredeti sorrendjében*, szerk. HORVÁTH Iván (Novi Sad: Újvidéki Egyetem, 1976).

Koháry ciklusaiban felismeri a fikcionalizált életrajz kompozíciós eszközeit, melyek egyike – ironikus módon – éppen a kronológia: a költő verseiben rengeteg kronogramot helyezett el.

Varga Imre gyorsan és érzékenyen reagált a kritikákra.

Véleményem szerint ez abszurd gondolat! 1720 tájára helyezve nem lehet értelmezni Kohárynak a törökökről, a kuruc-labanc küzdelmekről írt verseit, sem barokk verskompozícióit, képzeletének fantasztikus játékait, vizionális álomköltészetét, melyeket csak Thököly fogságában találhatott ki.²⁷

Érdekesebb azonban, hogy a következő mondatban már felülbírálja korábbi álláspontját, s határozottan állítja, hogy az íróeszközhiány csak szerepjátás a költő részéről, és életkörülményei is sokkal kellemesebbek lehettek a rabévek alatt. Sajnos nem jelöli meg a forrását, de nyilvánvalóan ő is a Thaly által 1870-ben közölt levelekre alapozta állításait. Miért nem ezzel érvelt hát? Vajon mit jelenthet az, hogy a szóban forgó költeményeket csak „Thököly fogságában találhatta ki”? – ki éppen bárhol találhatta. S itt visszatértünk a börtönköltészet műfaji problematikájához: börtön-e a költészet, ha nem *éppen ott és akkor* keletkezett? S jelen esetben: kuruc-labanc-e, ha nem *éppen Thököly fogságában* íródott?

A Koháry műveit a teljesség igényével kiadó Komlowszki Tibor és S. Sárdi Margit Varga Imre érvelését követi azt találgatva, milyen körülmények között születhettek a versek.

Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy negyven év távolában, egy teljességgel más élethelyzet körülményei között írta (vagy diktálta) volna le a nyolcvanas évek börtönlakójának magányos lelkivilágát oly érzékletesen idéző verseket. A versek tematikája, jellege, hangulata, sajátos álmvilága az 1720-as években már teljességgel időszerűtlen, érthetetlen és (főként) értelmetlen lett volna.²⁸

Különös azonban, hogy ezen állítás után a következő bekezdésben már azt ismerteti, miként készítette elő ezen költemények gyűjteményes kiadását maga a szerző – majd négy évtizeddel később. Nem ellentmondásos ez?

Művei egy részének kiadásáról maga gondoskodott. A sajtó alá rendezéskor kéziratot verseit átszerkesztette: megváltoztatta a címet, kicserélte a

²⁷ VARGA Imre, „Megjegyzések Szigeti Csaba »Appendix Balassiana« című dolgozatához”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 90, 1–2. sz. (1986): 95–96.

²⁸ S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 598.

cím alá rendelt verset, meglévő versszövegeket kiemelt, összevont vagy szétválasztott, ajánló verseket írt a kegyes olvasónak.

Varga Imrével egyetértve, hogy 1720 tájára helyezve kevésbé otthonos a versek irodalmi kontextusa, azt lehetne hozzátenni, hogy ez a halmozásokkal, túlzásokkal és allegóriákkal teli költészet katolikus–sztoikus világképével inkább a barokk esztétikába illeszkedik. Hiszen nemcsak az a lényeges az irodalmi mű értelmezése szempontjából, hogy mikor ér be az „irodalom intézményébe”, hanem az is, milyen intézmény adott a szerző számára, amikor szövegét létrehozza. Továbbra is kérdés marad, hogyan csenghettek versei 1720 táján. Ez főleg a *Munkács*-versek, illetve *Az bú enyhödésére...* és a *Fűzfa* versek ciklusaira nézve jogos felvetés. Másokkal együtt én sem találtam választ arra a talányra, Koháry miért nem adta ki ezeket korábban. Témaválasztásában azonban e ciklusokra is igaz az, hogy nem a „kuruc-labanc küzdelmek”, hanem a költő egyéni szenvedése áll a középpontjukban.²⁹ Ez – s az a tény, hogy Koháry egy nagyobb kompozíció egységeiként, idős korában adja nyomdába e verseket – arra utal, hogy igenis értelmezhetőnek és értelmesnek vélte verseit 1720 táján is. A kompozíció egészét tekintve saját lelki és fizikai börtönét, rabsorsa viselését dolgozza fel: elmúlt életének állít emléket.

Ciklusok

Koháry István versei, ciklusai több, kéziratokat és nyomtatványokat egyaránt tartalmazó kolligátumban maradtak fenn, ezeket az RMKT részletesen ismerteti. Jelen tanulmányban közülük eggyel foglalkozom, mely Komlovszki és S. Sárdi kiadásában is kitüntetett helyet foglalt el mint a szerzői intencióhoz legközelebb álló szövegkorpusz.

Az OSZK Quart. Hung. 4159. jelzetű kézirat-nyomtatvány kolligátum pedig, amely beragasztott levélen tartalmazza a költő kézírásos ajánlását egyetlen még élő közeli rokonának, Koháry Andrásnak, bizonyítja, hogy az ott egy tömbben helyet foglaló nyomtatványokat (15–75. versek) a szerző *egy egésznek és végleges változatnak tekintette.*

Az alábbiakban e kolligátum alapján az egymás mellé került nyomtatványokat, ciklusokat elemzem részletesen: valóban tekinthetjük-e azt egy ciklusok feletti kompozíciónak, s ha igen, mi következik ebből? Előbb azonban röviden magam

²⁹ A politikai tartalmú verseihez lásd Thaly Kálmán válogatását: THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, I (Pest: Ráth Mór, 1872), 178–212.

is kitérek a Thaly Kálmán által közölt levelekre, azok tanulságait a művek keletkezésére vonatkozóan.

1870-ben három levelet közöl Thaly: 1682. november 2-án Regécről ír Koháry István anyjának, Balassa Juditnak. A levél közlőjének megjegyzése szerint „Eredeti levél, egész ívben, in folio.” Tekintettel a mondandó rövidségére, ez azt jelenti, hogy vagy nem volt ez idő tájt Koháry papír szűkében, vagy nem jött még meg versszerző kedve, hogy a papírral takarékoskodjék. Fületek szeptember 10-én foglalja el Thököly serege, ekkor veszi kezdetét Koháry raboskodásának története.³⁰ A levél tartalma alapján a két hónap gond nélkül telt:

Én mostanság minden búsítás, fáradság nélkül töltöm üdömet s pihentem magamot: Isten ő szent Fölsége szabadulásomat adná, mind Nagyságod, s mind ő kegyelmek szolgálatjára serényebb leszek.

A második levél 1685. január 11-én kelt Munkács várában, Kecskemét városának szól. Talán ez Koháry egyik leggyakrabban idézett műve: pipát, dohányt, papucsot kér. Thaly megjegyzése itt is: „egész ívben, in folio”, tehát a papírral való takarékoskodásnak itt sincs nyoma.

A harmadik levél azt volt hivatott igazolni, hogy a levélíró Nagy Ferenc miként segítette Koháryt Regécen egy 1683-ban megkísérelt szökése során – a levél értelmezéséről megoszlanak a vélemények, ennek alapos összefoglalását adja az RMKT, így e helyt nem térek ki rá. Arról azonban biztosít a levél, hogy Regéc várában való raboskodása jó körülmények között telt, és szintén ezt igazolja egy 1690-es Szirmaynak írt levele.³¹

Thaly 1872-es közlései alapján legközelebb Koháry Farkastól tudhatunk bátyjáról, aki anyjuknak ír 1684. január 11-én. Farkas a kecskemétiakat és a gyöngyösieket kérte, érdeklődjenek földesuruk felől, mert semmi bizonyos hírt felőle nem hallott. Koháry István sorsa feltehetőleg 1683 őszén megkísérelt szökése után fordulhatott csak rosszra, az év decemberében szállítják át Munkácsra.

Én is bizony nagy Isten irgalmának tartom és nagy csudának, ha ő kegyelmének egészsége szolgál: mert oly keményen tartatta Tököli, hogy hozzá nem állott, haragjában, – még az török sem cselekedte volna azt.³²

³⁰ S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 593.

³¹ Uo., 594–595. Tehát Zrínyi Ilona, mikor kíméltre szólítja fel Szirmayt, feltehetőleg nem azért tette, mert híre ment szörnyű bánásmódjának. 1690-ben írott levelében Koháry csak 200 aranyát és két óráját kéri vissza Szirmaytól (aki a jelek szerint nem sietett azokat visszaadni).

³² Vö. Koháry *Most mások örömben...* kezdetű versét: „Nem egyszer gondoltam, sokszor is forgattam magam elméjében, / lennék ha Töröknek, pogány ellenségben az ő tömlöczében, / ennyi boszontásom, volna é tartásom mostohább kezekben.” Uo., 58.

Szegény János öcsém csakugyan Makoviczán megholt;³³ azt is hitta magával Tököli mikor e nyáron felment, de csak nem ment, hanem inkább akart bátyámuramval szenvedni.

Első ciklusa a kronogram szerint 1683-ban keletkezett, címe: *Munkács kövárában szerzett versek*. Ennek nyitóverse így szól:

De eszre vehetem, nincsen készülem s-ahoz való könyvem,
nincsen papirosom, úgy hozta rab sorsom, emésztödygék szívem,
se téntám, de pennám, hát hogy folyhat vénám s-vers szerző jókedvem.³⁴

Elképzelhető tehát, hogy a versek koholására valóban a szigorúbb fogvatartás, illetve az időmúlás indította a lassan egy éve raboskodó, tétlenségre ítélt Koháryt. Az is hihetőnek tűnik, hogy átszállításakor eleinte valóban nem jutott papírhoz és tollhoz. Ez adja aztán a versek témájának egyik fő ihletforrását: első ciklusának idézett nyitóverse a költészet lehetetlenségéről szól, kissé nehézkes gondolatmenettel:

nincsen azhol penna, még Naso sem irna Verset papirosra,
nem lehet írása, kinek papirosa nincsen firkálásra.

Ember jó kedvébül, csendesült elmébül Szokot verset írni,
szive búsultában, bé zárt fogházában inkább Szokot sirni.³⁵

Ez a lehetetlen költészet tér vissza az 1684-es kronogrammal ellátott *Fűzfa versek* ciklus nyitóversében is:

Mellynek jó folyása csendesült elmébül
vigadva nyugovó embernek szivébül
vehet eredetet s-nagy jó fris kedvébül,
és nem a' szomorú rabság kút fejbül,
[...]
Nem lehet fogházban Apolló szállása,
sétáló járása, Laurusa nyújtása,
Pegasus forrása, Musának lakása,
verse csinálása s-jó renddel folyása.³⁶

³³ Thaly Kálmán a lábjegyzetben: „Álhír volt”.

³⁴ S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 51.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo., 132. A költészet lehetetlenségéhez csatlakozik a Koháry-versek jellemző alaphelyzete is, hogy ti. a szerzőnek egyébként sem mestersége a költészet, így csak koholja, fűzi, faragja fűzfaverseit. Vö. MARÓTHY, „Koháry István »paraszt versei«”; MARÓTHY Szilvia, „Verskötetek

Ezt a verset gyakorta idézi a szakirodalom a „minthogy az papiroost szüken s-ritkán kaptam, / nem vettem pennára, s-nem mindjárt irhattam” sorok miatt, ezzel igazolva, hogy íróeszközök igenis rendelkezésére álltak (valamilyen mértékben). De már az 1684 farsangján szerzett költeménye alapján sejthetjük, hogy Munkácsra szállítását követően rövidesen enyhíthettek körülményein, hiszen ekkor már nem tartják vasba verve: „nem egyszer tekintem, minthogy füg előttem, levágot vasamat”.³⁷ Édesanyja 1684. április 25-én kelt levele szerint ruhaneműben szenved hiányt, s vízkórsággal küzdhetett. Elkerülve annak mérlegelését, mennyire számíthatott ez kíméletlen rabtartásnak a korban, inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy Balassa Judit levelének utalásai alapján arra következtethetünk, folyamatos információáramlás volt Koháry és családtagjai, illetve más vele kapcsolatban álló személyek között: „másoktól szívem szakadásával értem, hogy még csak dolmányod s fejérruhád sincs”, „Nem irod ugyan, de nekem úgy mondják, hogy vízi-betegség vagyon rajtad”.³⁸ Erről az élénk levelezésről tanúskodik Radics András Thökölyhez 1684. április 29-én írott levele is, melyben a Balassa Juditén felül további levelek sorsa felől érdeklődik – ezeket Koháry feltehetőleg szintén kézhez kapta. A folyamatos levelezést támasztják alá a Thaly által 1685-ből közölt levelek is (V–XI. számúak). Persze ezen forrásokból nem kapunk konkrét választ arra, hogy maga Koháry mennyire juthatott íróeszközökhöz.

A levelek alapján talán nem túlzás azt feltételezni, hogy Koháry raboskodása csak rövidebb időre fordulhatott rosszabbra – a problémafelvetés szempontjából ez annyit jelent, hogy a ciklusokon végigvonuló kemény rabsors és a szerzetési körülmények nehézségei nagyobb részben a költői fikció részét képezik.

A vizsgált verses korpusz mellékelt részletező táblázatából kitűnik mik az egyes ciklusok főbb szervező erői. A nyolc közül ötöt kizárólag rövidebb lírai darabok alkotnak, három törzsszövegét pedig egy-egy terjedelmesebb verses elmélkedés adja. A *Munkács kővárában* töltött rabságnak szentelt hat ciklus közül az első kettő mind tartalmában, mind formailag markánsan eltér a többi költeménytől. Ezek a versek szorosan követik a fogságba esés és a börtönélet eseményeit, témaválasztásukban e szerint és a keresztény ünnepkör mentén haladnak. Metrumuk leegyszerűsített Balassi-strófa 6a6a6b képlettel, minden versben sor-szintű akrosztichon szerepel, kronogram azonban csak a ciklusok címében.

Az bú enyhödésére [...] szerzet versek már 12 szótagos bokorrímes strófaból építkezik, ezt a versformát használja Koháry az összes későbbi versében. A korábbi ciklusokhoz hasonlóan itt is minden vers akrosztichonos, ám csak a versfők

hordozóik tükrében: Wathaytól Koháryig”, in *Szöveg, hordozó, közösség: olvasóközönség és közösségi olvasmányok a régi magyar irodalomban*, Fialatok Konferenciája 2015 (Budapest: Re-citi, 2016), 113–131, 123–124.

³⁷ S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 96.

³⁸ THALY, „Koháry István...”, 240.

szintjén. Kronogramok szintén csak a ciklus címében, illetve annak lezárásában szerepelnek, versek címében nem. Az istenes énekeket összegyűjtő *Némely istenes könyörgések* a Jesus és Maria nevekre írott verseket leszámítva nem akrosztichonosak. A többi vers címében rejt kronogramot: ezek igen változatos évszámokat adnak ki. Ehhez hasonló tulajdonságokkal bír a *Sokféle keresztittel...* című kompozíció is azzal a különbséggel, hogy a záróversben akrosztichon és kronogram egyaránt van.

Az említett Quart. Hung. 4159 jelű kolligátumban három nyomtatvány került egymás mellé (részletes tartalom a *Mellékletben*). Az RMKT számozása szerinti 15–66. számú versek az első nyomtatvány öt füzetéből valók. Az öt füzet hat ciklusra oszlik. Az első ciklus (15–29. sz. versek) a nyomtatványban külön cím nélkül szerepel, a második ciklus (30–41. sz. versek) folytatólagosan az első füzetben található. A második füzetben (42–50. sz. versek) szintén rövidebb lírai darabok szerepelnek, a harmadik füzet (51–53. sz. versek) *Megcsendüle fülem...* kezdetű hosszabb lélegzetű verse vállaltan töredékként kerül a ciklusba: kronogramos címében jelzi a keletkezés (1684) és a ciklusba helyezés (1719) dátumát, és azt is, hogy ez csak a vers „egyik része”. Ezt igazolja továbbá félbemaradt akrosztichonja, valamint versformája: az egyszerűsített Balassi-strófa és a sorszintű akrosztichon az első két ciklus jellegzetessége. A negyedik füzet (54–62. sz. versek) rövidebb istenes versek gyűjteménye. Az ötödik füzet (63–66. sz. versek) hosszabb versei a rab álmait jelenítik meg. A *Henyélő Munkámban...* kezdetű verssel zárul a kötet, mely után tartalomjegyzék következik. A kötetet záró versszak szerint ez egyben rabsága történetének vége:

Az hól vagyon immár inségemnek vége,
szivemet epesztő bánatimnak vége,
Sok szenvedésimnek reménlet jó vége,
itten pedig vagyon verseimnek vége.

A kötetkompozíció tehát a fogságba eséssel indul, s az onnan való szabadulással ér véget. Mind a kötet címe, mind az egyes versek és a fent hivatkozott festmények (egy kivétellel) Munkács kővárában esett rabságról beszélnek. Regéc, ahol több, mint egy évet tartják fogva, valamint Tokaj, Sárospatak és végül Ungvár, ahol Caprara kiszabadítja a raboskodó Koháryt, nem jelenik meg a költői életrajzban.

A következő nyomtatvány (67–71. sz. versek) kerettörténetét Kohárynak az 1686-ban Eger alatt esett sebesülése adja, melyről a rövid versek számolnak be. A kötet jelentős részét egy álomvers teszi ki. A záróvers pedig csábrági lakóhelyének feldúlásáról referál. A „kurucz ellenséggel” való újabb küzdelmek, javainak „praedára kelése” és ennek keresztényhez méltó viselése a témája az utolsó

nyomtatványnak is (72–75. sz. versek), mely a béke óhajtásával ér véget. A záróvers akrosztichonja (egyedülállóként) Koháry István nevét rejt magában, a vers után a „KéreM azért / az FöLséges Istent, / LégYen hazánkknak CsenDessége, / s-rontásának Vége” szöveg szerepel, mely éppen a 1711-es dátumot adja ki.

A rabságot feldolgozó nagy kompozíció után csatolt két ciklussal tehát Koháry le kívánta zárni rabságának és más hányattatásainak történetét, a zárlattal pedig általánosabb szintre emeli műveit mint az egyéni és közösségi szenvedésnek, illetve a szenvedés méltó viselésének történetét.

*

Bár Koháry István raboskodásának körülményei részleteiben éppúgy tisztázatlanok maradtak a tanulmány végére, mint egyes verseinek keletkezési körülményei, azt azonban bizonyossággal állíthatjuk, hogy Koháry három évig és két hónapig tartó rabsága valós élményeket és főleg sok szabadidőt adott rabverseinek megalkotásához. A versek formai és tartalmi monotonitása lehet érv némely vers szóbeli keletkezése mellett, azonban a fogságban töltött évek dokumentumai és a versek formai sajátosságai (terjedelem, akrosztichon, egyéb) miatt ez egész ciklusokra biztosan nem érvényes. Fontos kiemelni továbbá, hogy a raboskodást feldolgozó ciklusok más életrajzi tematikájú ciklusokkal kiegészülve, újrendezve, 1720-tól fogva látnak napvilágot, mely ciklusokban a rabság (immár metaforaként) változatlanul központi elem marad.

Szigeti Csaba idézett cikkének mondanivalóját felidézve az is igaz, hogy az irodalomkritika egy része csakugyan máig befolyása alatt van a kronologikus gondolkodás „militáns jellegének”, ezt jól példázzák a Koháry verseinek datálása körüli viták. Az utóbbi évtizedekben, kivált az angolszász szakirodalomban népszerűvé vált megközelítés, mely a börtönirodalmat mint változatos szövegeket egy árboc alá hozó műfajt (vagy műfajok feletti műfajt) helyezi előtérbe, ismét arra szorítja a versek értelmezőit, hogy az irodalmi művek valóságreferencialitására koncentráljon. Ha azonban ezt elengedjük, s megpróbálunk az irodalmi fikció, az irodalom mint reprezentációs eszköz vagy egyszerűen a retorika felől közelíteni a művekhez, teljesebb képet kaphatunk azokról.

S végül legyünk őszinték: talán nem véletlen, hogy Koháry mint rab költő vonult be a régi magyar irodalom panteonjába: a börtöntematika, költészetének élményszerűsége nélkül, művészetének egysíkúsága (mert aulikussága már csak ráadás) okán feltehetőleg kevésbé keltette volna fel az irodalomtörténet-írók figyelmét.

Melléklet³⁹

	Incipit	Oldal- szám	Akro- sztichon	Kronogram	Egyéb dátum	Metrum
	Sok ohajtás közben [...] Munkács kővárában szerzett versek [...]			1683 (alcím: 1718) ⁴⁰	1720	6a6a6a6b6b4x 6a6a6a6a6b6b
15.	<i>Untalan sohajtva...</i>	A2b		1682		6a6a6b
16.	<i>Kereke forgását...</i>	1–2	sor			6a6a6b
17.	<i>Vasamnak csörgése...</i>	2–4	sor			6a6a6b
18.	<i>Fölyhök szakadása...</i>	4–6	sor			6a6a6b
19.	<i>Most mások örömben...</i>	6–8	sor			6a6a6b
20.	<i>Mi édes hazánknak...</i>	8–11	sor			6a6a6b
21.	<i>Elmémmek nincs nyugta...</i>	11–12	sor			6a6a6b
22.	<i>Uraság, gazdagság...</i>	12–13	sor			6a6a6b
23.	<i>Embernek élete...</i>	14–19	sor			6a6a6b
24.	<i>Vándorló s-bújdosó...</i>	19–20	sor			6a6a6b
25.	<i>Az lobogó tűznek...</i>	20–24	sor			6a6a6b
26.	<i>Áradnak, s apadnak...</i>	24–25	sor			6a6a6b
27.	<i>Nyúlászat, vadászat...</i>	25–27	sor			6a6a6b
28.	<i>El folynak, s-el múlnak...</i>	27–28	sor			6a6a6b
29.	<i>Az ezer hat százban...</i>	28			1683 decembere	6a6a6a6a

³⁹ A táblázat első oszlopában az RMKT szövegkiadásának sorszámozása található. A második oszlop a rövid incipitet, a harmadik a nyomtatványbeli oldalszámokat mutatja. Az egyes ciklusok nyomtatványait a táblázatban elkülönítettem, ezek címei az összevont cellákban láthatók. A negyedik oszlopban az akrosztichon lehet: sorszintű, tehát minden verssor eleje részt vesz; vagy strófaszintű, tehát a versfő vesz csak részt. Az ötödik oszlopban a kronogramok értékeit tüntetem fel, a hatodikban egyéb, a vers szövegében vagy paratextusában megfogalmazott dátum adatot. Az üres cellák az adott érték hiányát jelzik.

⁴⁰ Az alcím kronogramja 1718-at ad, de 1720-at adja meg nyomtatási dátumként. „Mellyeket szerzője mulatozására, / Jutván rabságából szabadulására, / Most kinyomtatott olvastatására, / Bánatos szívének vigasztalására /Az ezer hét száz hVszadIK esztenDöben, éLtünkeL eL folYó s-enYesző ÜDöben.”

	Incipit	Oldal- szám	Akro- sztichon	Kronogram	Egyéb dátum	Metrum
Rabságban heverve [...] koholt versek⁴¹				1690		
30.	<i>Isten jó voltábúl...</i>	29–31	sor		1684 vízkereszt hete	6a6a6b
31.	<i>Ez világ csak szállás...</i>	31–32	sor			6a6a6b
32.	<i>Mint madár az ágon</i>	32–34	sor			6a6a6b
33.	<i>Jár, kél, löt, fut, fárad...</i>	34–36	sor			6a6a6b
34.	<i>Meg vallom, sorsomrúl...</i>	36–37	sor			6a6a6b
35.	<i>Haj ki, bánat...</i>	37–39	sor		[1684] farsang	6a6a6b
36.	<i>Hogy a farsang elmúlt...</i>	39–43	sor		[1684] hamvazószerda	6a6a6b
37.	<i>Elöljüt az Húsvét...</i>	43–44	sor		[1684] húsvét	6a6a6b
38.	<i>Hamar elforgása...</i>	44–46	sor		[1684] húsvét ⁴²	6a6a6b
39.	<i>Meg estünk, vétkezettünk...</i>	46–47	sor			6a6a6b
40.	<i>Mostoha sorsomnak...</i>	47–48	sor			6a6a6b
41.	<i>Jól látom, törődés...</i>	49	sor			6a6a6b
	<i>oLYkor VDöt nYerVe...</i>	49		1711		6a... ⁴³
Az bú enyhödésére [...] szerzet versek				1681		
42.	<i>Meg-vallom sorsomat...</i>	A1b				4x12a
43.	<i>Az aranynak fénlik...</i>	1–4	strófa			4x12a
44.	<i>Jól látom, az üdö...</i>	4–6	strófa			4x12a
45.	<i>Az hárfás nótáját...</i>	6–8	strófa			4x12a
46.	<i>Siralom, könyvhúllás...</i>	8–13	strófa			4x12a

⁴¹ A ciklus a *Munkács*-versek kötetben jelent meg, tehát e kötet két ciklust tartalmaz. Az első ciklus címe a nyomtatványban elmaradt, annak első verse elé került. Vö. S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 605.

⁴² A vers akrosztichonja szerint: „Húsvét után nem sokára majd elől vetődik piros pünkösöd napja”, a záróstrófa szerint: „Pünkösödöt Húsvétkor, örömet bánatkor elmémben forgatva” írta. A nyolcadik strófa arról is beszámol, hogy két éve múlt, hogy rabságban tartják.

⁴³ A tízsoros, utólag a ciklus végéhez illesztett verses zárlat alapvetően 12 szótagos, belső- és bokorrímes (ragrim), a végén ez hol érvényesül, hol nem.

	Incipit	Oldal- szám	Akro- sztichon	Kronogram	Egyéb dátum	Metrum
47.	<i>Üdövel mindennek...</i>	13–16	strófa			4x12a
48.	<i>Nincs a szerencsének...</i>	16–19	strófa		[1711 után] ⁴⁴	4x12a
49.	<i>Irgalmas, kegyelmes...</i>	19–20	strófa			4x12a
50.	<i>Áldgyon, magasztallyon...</i>	21	strófa	1682 ⁴⁵		4x12a
A meggyökerezett rabságos bánatnak [...] ágain kinőtt füzva versek [...]				1692 (alcím: 1691)		
51.	<i>A Proféták között...</i>	A1b–A2b		1684		4x12a
52.	<i>Hosszas rabságomnak...</i>	1–51		1685 ⁴⁶		4x12a
53.	<i>Megcsendüle fülem...</i>	52–54	sor ⁴⁷	1719 (1684) ⁴⁸		6a6a6b
[Némely Istenes könyörgések]⁴⁹						
54.	<i>Áldgyon nyelvem téged...</i>	1–2		1694		4x12a
55.	<i>Óh, édes Jésumom...</i>	2–3		1683		4x12a
56.	<i>Kedves, édes Jésum...</i>	3–4		1687		4x12a
57.	<i>Szent Lélek úr Isten...</i>	4–5		1688		4x12a
58.	<i>Jésum, légy én velem...</i>	6	strófa			4x12a
59.	<i>Mivel hogy, Mária...</i>	6–7	strófa			4x12a
60.	<i>Szentséges Szent István...</i>	7		1692		4x12a
61.	<i>Jésum szerelmében...</i>	8–10		1683		4x12a
62.	<i>Istennek Angyala...</i>	10–11		1694		4x12a

⁴⁴ A 14. strófában: „Szerelmes anyámnak, és Imre öcsémnek / halálával ejté sebeit szívemnek.” Balassa Judit 1711-ben halt meg. S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 614. A strófa azonban lehet betoldás is.

⁴⁵ A vers végén kronogramos zárlat áll: „It kohoLt Verseknek Vége, / ohaItok Istenhez, / hogY rabságoMnakIs / LégYen VDöVeL Ió Vége.”

⁴⁶ A verscím kronogramján felül ezt adja ki a vers zárlata is: „AZ füzfa Versekben LeIrt / sétálásnak Vége, / InségeM szenVeDésénekIs / eLérkezIk kIVánt Vége.”

⁴⁷ Befejezetlen akrosztichon.

⁴⁸ A kronogram a vers címében: „egYIk része harMInCz ött esztenDöVeL ezeLött Irt fÜzfa Verseknek”. Ha ebből az értékből kivonjuk a 35-öt, 1684-et kapunk.

⁴⁹ A cím a nyomtatvány lajstromában szerepel csak, a ciklus elején nem. S. SÁRDI és KOMLOVSZKI, RMKT XVII/16, 598.

	Incipit	Oldal- szám	Akro- sztichon	Kronogram	Egyéb dátum	Metrum
Keseredet rabnak [...] álma				[1]685		
63.	<i>Boldog szüz Mária...</i>	A2a		1685		4x12a
64.	<i>Amidön valakit...</i>	A2b				4x12a
65.	<i>Fárad mind úntalan...</i>	1–16		1683		4x12a
66.	<i>Henyélő munkámban...</i>	17–19		1688		4x12a
Üdö mulatás közben szerzett versek [...]						
67.	<i>Az ki Eger alatt...</i>	1b			1686 után ⁵⁰	4x12a
68.	<i>Az kire reá fordúl...</i>	2a–3a			1686 után	4x12a
69.	<i>Istennek szent Annya...</i>	3a–4a			1686 után	4x12a
70.	<i>Egykori álmomban...</i>	1–57				4x12a
71.	<i>Midön az kuruczok...</i>	58			1703 nov. 3. után ⁵¹	4x12a
Sok féle keresztel...				1706		
72.	<i>Három esztendőnek...</i>	A1b				4x12a
73.	<i>Árad, s-nevelkedik...</i>	1–3		1706	1706 böjtmás havának első napján ⁵²	4x12a
74.	<i>Forgó szerencsémnek...</i>	3–5		1706		4x12a
75.	<i>Keserves életem...</i>	6–12	strófa	1708 (1711) ⁵³		4x12a

⁵⁰ „Az ki Eger alatt karja sebesülve” – Koháry 1686-ban szerzi sebesülését.

⁵¹ Csábrág várát a kurucok ekkor foglalták el. „Midön az kuruczok én lakó helyemet / fel verték, praedálták minden értékemet.”

⁵² A záróstrófa szerint: „Ezer hét szaz és hat esztendő számának, / első napján s-estén a böjt más havának.”

⁵³ A kötetet záró vers után ez áll: „KéreM azért / az FöLséges Istent, / LégYen hazánkknak CsenD-essége, / s-rontásának Vége.” Ez az 1711-es dátumot adja ki.

About Prison Literature and the Poetry of István Koháry (1649–1731)

The Hungarian Baroque–Rococo poet, István Koháry (1649–1731) is primarily known for his so-called “prison poetry,” though his captivity took only for approximately three years (1682–1685). For several reasons (included biofictional elements), we have no exact information neither about the formation of the poems, nor the circumstances of his captivity – but one thing is for sure: his almost five-decade-long poetry is not overlapping with his 3-year-long captivity. It is important to fix this fact because most of Koháry’s poems are dealing with the mentioned prison thematics – so his interpreters tend to read all his poems as the fruits of his imprisonment. With a short excursion to the term “prison literature”, I demonstrate how Koháry creates an autobiographical fiction through his poems using the motif of the captivity of body and soul.